

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ НЕВИЗНАНИХ ДЕРЖАВ**Криштоп С.В.**Інститут прокуратури і кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена особливостям правового статусу невизнаних держав. Об'єктом розгляду в даній статті є специфічна група суб'єктів міжнародних відносин – «невизнані держави» (держави зі спірним статусом). Автором було описано основні теорії визнання держав. Ефективний розвиток міжнародного права потребує визначення чітких критеріїв для надання визнання. У статті досліджується питання правового статусу невизнаних держав, аналізується співвідношення двох універсальних принципів міжнародних відносин: права нації на самовизначення і територіальної цілісності держави.

Ключові слова: правовий статус, невизнана держава, частково визнана держава, спірний статус держави, суб'єкт міжнародного права, міжнародна правосуб'єктність, міжнародно-правове визнання.

Постановка проблеми. Поява нового суб'єкта права є важливим явищем для будь-якої правової системи. Тим більше якщо таким суб'єктом виступає держава. Проте у міжнародно-правовій практиці вже давно постала проблема невизнаних держав.

Невизнані або частково визнані держави функціонують за умов обмеженого дипломатичного визнання з боку держав – членів ООН або без нього. Це суттєво обмежує їх соціально-економічний і політичний розвиток, адже в епоху глобалізації існувати у міжнародно-правовому вакуумі нелегко будь-якій державі. Економічні ресурси більшості невизнаних держав є невеликими, крім того їх система управління не завжди ефективна. Актуальність теми пояснюється необхідністю вивчення проблем, з якими стикаються невизнані держави. Дослідження особливостей правового статусу невизнаних держав допоможе оцінити значення акту визнання та встановлення дипломатичних відносин, з'ясувати складність умов, в яких їм доводиться існувати, з'ясувати причини, які спонукали ці політичні утворення обрати шлях сецесії як протипагу існуванню в межах материнської держави.

Аналіз досліджень і публікацій. Особливостям правового статусу невизнаних держав присвячено низку праць. Ці питання вивчали А. Большаков, О. Ведернікова, О. Капліна, П. Колсто, З. Силаєва, З. Чемурзієва, С. Пегг, Г. Перепелиця, М. Рігл. Дослідники розглядали сутність поняття «невизнані держави», причини їх виникнення, проблему дипломатичного визнання таких політико-територіальних утворень, їх роль у сучасних світових процесах тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Подальшого дослідження потребують процес і наслідки визнання (та невизнання) держави для розвитку міжнародних відносин. Необхідним є також детальне вивчення підходів до даного питання.

Мета статті. Головною метою даної роботи є аналіз особливості правового статусу невизнаних держав, процесу їхнього визнання, з'ясувати, яким чином впливає «невизнання» на державу у світовому співтоваристві. Навести наукові положення вчених щодо політико-правової природи невизнаних держав.

Виклад основного матеріалу. При вирішенні проблеми про правовий статус невизнаних дер-

жав (держав зі спірним суверенітетом) потрібно враховувати, що в міжнародному праві співіснують конкуруючі один з одним принципи: з одного боку, принцип права народів на самовизначення, а з іншого – принципи непорушності державних кордонів і територіальної цілісності держав. Згадані принципи отримали відображення в цілому ряді міжнародно-правових актів, перш за все в Статуті ООН (1945), Декларації ООН про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами (1970) і ін.

Міжнародно-правове протиріччя між правом нації на самовизначення і принципом територіальної цілісності держав сприяє постійному утворенню все нових державних утворень.

У теорії міжнародного права неодноразово обговорювалося питання про співвідношення двох цих принципів між собою. При цьому встановлено, що принцип самовизначення не володіє імперативним характером і при його застосуванні слід враховувати принцип територіальної цілісності, оскільки зміст принципів являє собою єдине ціле і має розглядатися в комплексі. У Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами 1970 р. наголошується значення цього аспекту: «При тлумаченні і застосуванні викладені вище принципи є взаємопов'язаними і кожен принцип повинен розглядатися в контексті всіх інших принципів» [1].

У практиці ООН принцип самовизначення, що включає право на створення незалежної держави, розуміється як право колоніальних народів на незалежність від метрополій. Таке розуміння було закріплено Декларацією про надання незалежності колоніальним країнам і народам 1960 роки [2]. Право на самовизначення мають також народи, що перебувають під іноземною окупацією або під гнітом расистських режимів. У Декларації тисячоліття ООН 2000 говориться про право «на самовизначення народів, які залишаються під колоніальним пануванням та іноземною окупацією» [3].

Суб'єктом права на самовизначення є саме народ, нація. Етнічні, релігійні, мовні меншини мають право на культурну автономію, на повагу їх інтересів в рамках демократичної держави. Разом з тим меншини несуть і певні обов'язки щодо держави, на території якої вони знаходяться.

У демократичних державах в рамках законності повинні діяти і політичні меншини. Породжуваними ними збройні конфлікти, будь-то громадянські війни або революції, тягнуть за собою масові порушення прав людини і створюють загрозу миру.

У зв'язку з цим неприпустимо зловживати правом на самовизначення, яке має бути обмежене принципом територіальної цілісності держави. Таке розуміння взаємозв'язку двох принципів знайшло відображення в практиці Міжнародного суду [4, с. 28].

В даний час в наукових колах йде активний пошук прийнятних методологічних і теоретичних підходів до дослідження невизнаності.

Саме поняття «невизнана держава» може використовуватися в науковому плані лише з певними припущеннями. З юридичної точки зору точність такого терміна можна оскаржити виходячи з норм міжнародного права. Невизнанням може бути названо державне утворення, повністю або частково позбавлене міжнародного визнання, але володіє всіма іншими ознаками державності [5, с. 96]. Як справедливо зазначає Силаєва З. В., невизнані держави – це політико-територіальні утворення, що володіють в більшості випадків ключовими атрибутами державності і, в першу чергу, здатністю до ефективного внутрішнього легітимізованого контролю над основною територією при відсутності міжнародного визнання, без якого вони не можуть повноправно вступати в правові відносини з іншими державами [6, с. 75].

Досліджуючи особливості невизнаних держав, слід розрізняти два підходи: міжнародно-правовий (формальний) і геополітичний, (фактичний). Виходячи з першого підходу ніяких невизнаних держав для світової спільноти не існує, так як з точки зору сучасної теорії міжнародного права вони не є суб'єктами міжнародно-правових відносин.

Прихильники другого підходу відводять невизнаним державам роль активних учасників міжнародних відносин.

Німецький філософ-юрист Ф. Лассаль в XIX столітті писав про існування двох видів конституційного права – «формального» і «фактичного», котрі відповідають ідеям іншого німецького мислителя, юриста К. Шмітта, який вже в XX столітті висунув тезу про первинність «надзвичайного стану». Загальний сенс ідей Лассаля-Шмітта полягає в тому, що нормативний, формально визначений порядок ніколи не є самоцінною сам по собі. Він установлюється в певний історичний момент, «момент істини», суверенною волею політичних суб'єктів і діє до наступного історичного випробування, «надзвичайного стану». Саме логіка Лассаля-Шмітта оптимально підходить для ефективного аналізу політико-правової природи невизнаних держав на Євразійському просторі [7, с. 129].

Отже, відправною точкою для аналізу невизнаних держав повинна стати точка біфуркації, «надзвичайного стану», моменту, в якому два порядки – формальний і фактичний – розійшлися між собою. Цією подією став розпад світової соціалістичної системи на початку 1990-х років (розвал СРСР, Югославії, Чехословаччини). Разом з СРСР припинила своє існування Ялтинська система геополітичних стримувань і противаг, міжнародно-правового порядку, заснована

країнами-переможцями у Другій світовій війні. Її крах відразу поставив під сумнів легітимність багатьох загальноновизнаних, формальних інститутів, принципів і норм міжнародного права, механізмів вирішення локальних і глобальних конфліктів, раніше проведених державних і адміністративних кордонів.

Перелік сучасних невизнаних держав в наукових публікаціях досить великий. До нього входять: Придністровська Молдовська Республіка (ПМР), Республіка Абхазія, Республіка Південна Осетія, Нагірний Карабах (Арцах), Китайська Республіка на Тайвані, Турецька Республіка Північного Кіпру та Косово. Часто до цієї когорти відносять Республіку Сомаліленд, Таміл Ілам (на Цейлоні), а останнім часом – Ісламську Державу Вазірістан, незалежність якої була проголошена в лютому 2006 р бойовиками-пуштунами (прихильниками руху Талібан) на території північно-західного Пакистану.

Невизнані держави можна поділити на декілька типів за різними підставами. Ключовий критерій – контроль над власною територією. За цим показником їх можна поділити на чотири типи. Перший – невизнані держави з повним контролем своєї території (Вазірістан, Придністров'я, Сомаліленд, Північний Кіпр). Другий – невизнані держави, які контролюють свою територію частково (Нагірний Карабах, Таміл Ілам). Третій – утворення під протекторатом міжнародної спільноти (Косово). Четвертий – квазідержави (які не отримали право на самовизначення етноси), які контролюють анклави компактного розселення своєї етнічної групи (Курдистан, розташований на території Туреччини, Ірану, Іраку, Сирії). За критерієм визнання суверенітету можна виділити власне невизнані держави (Косово, Придністров'я) і частково визнані держави (Тайвань), деякі з яких існують в умовах військової окупації (Західна Сахара, Палестина). Тайвань має дипломатичні відносини з двадцятьма шістьма країнами світу, Північний Кіпр визнається Турцією [5, с. 31].

Невизнані держави можуть стати повноцінними незалежними державами – наприклад Еритрея, що відкололася в 1993 р від Ефіопії. Вони можуть бути поглинені країною, від яких намагалися відокремитися, побувавши певний час в статусі дефакто незалежності (наприклад, Аджарія – від Грузії). Але вони можуть досить довго зберігати свій перехідний статус, як це має місце у випадку з Турецькою Республікою Північного Кіпру (1983).

Міжнародне співтовариство до цих пір не прийшло до єдиної думки щодо механізмів міжнародно-правового визнання новостворених держав. У підходах вчених і дослідників до проблем правосуб'єктності і легітимації державних утворень з давніх пір існують дві основні теорії – конститутивна і декларативна, які, в свою чергу, стають основою для цілого ряду доктрин визнання незалежності держав.

Конститутивна теорія, роз'яснюючи, коли держава стає суб'єктом міжнародного права, вказує на свого роду «мету» визнання – позначити правосуб'єктність територій, які відділилися як державне утворення, що є легітимним для всіх учасників міжнародних відносин.

Прихильники декларативної теорії виходять з того, що існування держави як суб'єкта міжнародного права не залежить від визнання або невизнання іншими державами. Із цього випливає те, якщо держава (з усіма її ознаками) вже існує, то вона вже є суб'єктом міжнародного права.

Декларативна теорія, незважаючи на свою «наближеність» до реалій світової політики, зовсім не пояснює, навіть потрібно визнання, якщо ним тільки підтверджується існування фактів. І чи потрібні взагалі будь-які підстави для того, щоб держава визнала іншу державу.

Декларативна теорія також не вирішує питання різного роду зловживань країнами світової спільноти правом визнавати або не визнавати держави на свій власний розсуд.

Уявлення про те, що державою може вважатися тільки таке утворення, яке юридично визнане іншими країнами, стикається ще з однією трудністю. Виникає питання про те, скільки держав повинні здійснити таке визнання. Чи достатньо для цього однієї країни або необхідно якесь інше мінімальне число? Будь-яка відповідь на дане питання буде довільною і суб'єктивною. Держава існує не тому, що будь-хто визнає її існування, а тому, що вона здатна протягом тривалого часу ефективно здійснювати на даній території державні функції. Найвність тієї чи іншої держави – це об'єктивний факт, який не залежить від чийогось суб'єктивного визнання.

Слід зазначити, що невизнання держави міжнародним співтовариством негативним чином позначається на його правовий статус і господарських можливостях. Хоча деякі державні утворення, як показує практика, здатні здійснювати зовнішньоекономічну діяльність, наприклад, укладати торговельні контракти і здійснювати інвестиційні та інфраструктурні проекти.

Висновки і пропозиції. Підводячи підсумки, слід зазначити, що, держава, може ставати суб'єктом міжнародних правовідносин з моменту свого виникнення. Офіційне визнання фактично існуючої держави є по суті актом політичної волі. Визнання нової держави членами міжнародного співтовариства, на погляд більшості правознавців, не є підставою для появи нового суб'єкта міжнародних правовідносин, воно лише констатує вже відповідний факт.

У ХХІ столітті визнання продовжує бути механізмом політичного тиску чи політичних поступок, саме тому впорядкування практики міжнародних відносин є актуальним питанням на сьогодні. Крім того, часто визнання чи його відсутність не мають суттєвого впливу на стабілізацію тієї чи іншої ситуації.

Тому, відсутність визнання з боку інших держав не повинно впливати на здатність держави вступати в міжнародно-правові відносини, в тому числі здійснювати зовнішньоекономічну діяльність.

Список літератури:

1. Декларация про принципи международного права 1970 р. / [Електронний ресурс] // Режим доступу: URL: wwwv.law.edu
2. Декларация про надання незалежності колоніальним країнам і народам 1960 роки / [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>
3. Декларация тысячелетия ООН 2000 р. / [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>
4. Ведерникова О. Н. Криминальные последствия признания независимости Косово // Косово и международное право. (По материалам «круглого стола» Клуба «Реалисты», проведенного 28 марта 2008 года). М., 2008. С. 32.
5. Большаков А. В. Непризнанные государства европейской периферии и пограничья // Международные процессы. 2007. Том 5. № 3(15). С. 84.
6. Силаева З. В. Признание независимости спорных государств в современной мировой политике // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. 2011. № 7(13): в 3-х ч. Ч. I. С. 135.
7. Чемуриева З. И. Проблемы легитимации непризнанных государств на постсоветском пространстве: между правом и геополитикой // Философия права. 2007. Т. 3. С. 158.

Крыштоп С.В.

Институт прокуратуры и уголовной юстиции
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОГО СТАТУСА НЕПРИЗНАННЫХ ГОСУДАРСТВ

Аннотация

Статья посвящена особенностям правового статуса непризнанных государств. Объектом рассмотрения в данной статье является специфическая группа субъектов международных отношений – «непризнанные государства» (государства со спорным статусом). Автором было описаны основные теории признания государств. Эффективное развитие международного права требует определения четких критериев для предоставления признания. В статье анализируются вопросы правового статуса непризнанных государств, анализируется соотношение двух универсальных принципов международных отношений: права наций на самоопределение и территориальной целостности государства.

Ключевые слова: правовой статус, непризнанное государство, частично признанное государство, спорный статус государства, субъект международного права, международная правосубъектность, международно-правовое признание.

Krushtop S.V.

Criminal Justice and Prosecutors' Training Institute
Yaroslav Mudryi National Law University

PECULIARITIES OF LEGAL STATUS OF UNRECOGNIZED STATES

Summary

The article is devoted to the peculiarities of the legal status of unrecognized states. The object of consideration in this article is a specific group of subjects of international relations – «unrecognized states» (states with a contentious status). The author described the main theories of recognition of states. Effective development of international law requires the definition of clear criteria for recognition. The article analyzes the issues of the legal status of unrecognized states, analyzes the correlation of two universal principles of international relations: the right of nations to self-determination and the territorial integrity of the state.

Keywords: legal status, unrecognized state, partially recognized state, controversial status of the state, subject of international law, international legal personality, international legal recognition.